

IJzendijke

De prins en de pastoor

30 maart 2013

De man heeft hier nogal huis gehouden! Overal waar je maar komt in Zeeuws-Vlaanderen, van oost tot west, overal loop je tegen Prins Maurits aan. Nu ja, figuurlijk natuurlijk want de man is al sinds 1625 niet meer onder de levenden. Wat niet belet dat men hem hier nog lang niet is vergeten. Is het geen Prins Mauritsstraat dan wel een Prins Mauritsplein in een willekeurige stad of dorp waarmee zijn nagedachtenis levendig gehouden wordt. Ook Mauritsfort bestaat. Er is zelfs een molen die naar hem is genoemd. Al staat die wel in Den Haag. Maar IJzendijke heeft op de Markt dan weer een standbeeld dat de prins voorstelt, zittend tegenover een schaakbord. Waarbij hij een denkbeldige (Spaanse) tegenstrever met een gebaar van „voilà, en gij nu“ in de ogen kijkt. Ze kennen daar in IJzendijke zelfs een Mauritstoernooi. Krulbollen. Hij moest het weten!

Het beeld van de schakende prins Maurits op de Markt

Uit schor en slik

Zeeuws-Vlaanderen... een stukje Nederland in Vlaanderen of een stukje Vlaanderen in Nederland? Ik weet het nog zo net niet. Een wandelaar die ik zo nu en dan eens tref en waarmee ik bij gelegenheid een eindje meeloop verwoordde het als volgt: „Stel,“ zei hij „dat je met een blinddoek om hier ergens wordt gedropt. Dan weet je toch direct waar je bent van zodra de blinddoek valt?“ En inderdaad, dat is zo. Ik hou het erop dat Zeeuws-Vlaanderen een eigen, specifieke identiteit heeft. Iets wat ze daar, denk ik, graag horen. Al verkondig ik niets nieuws.

*Waar eens 't gekrijs der meeuwen
Verstierf aan 't eenzaam strand,
Daar schiepen zich de Zeeuwen
Uit schor en slik hun land;
En kwam de stormwind woeden,
Hen dreigend met verderf,
Dan keerden zij de vloedden
Van 't pas gewonnen erf.*

Refrein:

*Van d'Ee tot Hontenisse
Van Hulst tot aan Cadzand
Dat is ons eigen landje,
Maar deel van Nederland.*

Een stukje uit het Zeeuws-Vlaams volkslied. Het gaat nog ettelijke strofen door waarbij dit deel van het Rijk, „ons eigen landje“, tot een klein paradijs op aarde wordt verklaard bevolkt met louter hoogstaande mensen. Het lied kwam er als reactie op wat België na de

Eerste Wereldoorlog in de zin had. En dat was weinig fraai.

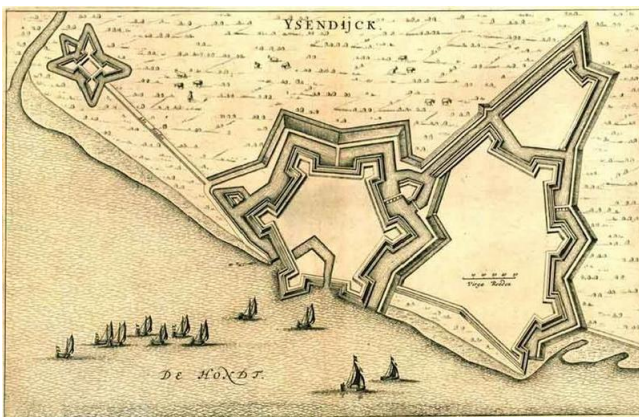
Het lied was, net als het Zeeuws volkslied, een reactie op de annexatieplannen die België koesterde na de Eerste Wereldbrand. Nederland was bij dat waanzinnig bloedige conflict, zoals bekend, aan de zijkant gaan staan. Neutraal gebleven. Sommigen vonden na de oorlog dat Nederland zich door die neutraliteit pro-Duits had opgesteld. Delen van Zuid-Limburg plus Zeeuws-Vlaanderen in zijn geheel moesten volgens die lieden aan België toegevoegd worden bij de vredesonderhandelingen. Als een soort herstelbetaling voor de schade die het Belgische koninkrijk had geleden. Koningin Wilhelmina was allesbehalve geneigd om die annexatieplannen over haar kant te laten gaan en ook in Zeeland zelf was men daarover helemaal niet te spreken. Er werd een zeer strijdlustig „Anti-Annexatie Comité“ opgericht. Eén van de vele acties van dat comité was het creëren van het Zeeuws-Vlaams volkslied. Voorzitter Dominee Pattist en ene Vreeken schreven het gedicht en meneer Lijssen zette het op muziek.

Het was trouwens niet voor het eerst dat België zijn begerig oog liet vallen op dit stukje Nederland ten zuiden van de Westerschelde. Althans sommige Belgen deden dat eerder al. Al is het weinig bekend, het staat wel vast dat de latere koning Leopold II plannen had om zowel Zeeuws-Vlaanderen als delen van Brabant en Limburg te annexeren. Hij pakte het nogal grondig aan door reeds in 1854, nog voor hij koning was, spionagemissies naar Nederland te sturen. Die moesten bepalen hoe sterk het Nederlandse leger eigenlijk wel was. Aan de hand van die gegevens stelde hij zelfs een aanvalsplan op en zocht hij diplomatieke steun bij Frankrijk. Of dat land het idee genegen was, is me niet bekend. Wel is het zeker dat zijn vader, Leopold I, het plan te zeer van de pot gerukt vond om het enige aandacht te schenken.

Toch was men in Zeeuws-Vlaanderen ook vroeger al niet geheel los van Vlaanderen. Tot in de jaren twintig van de vorige eeuw bestond in IJzendijke één van de twee Noord-Nederlandse afdelingen van het Vlaamse Willemsfonds.

De prins

Steeds opnieuw wanneer ik hier rondloop sta ik met verbazing te kijken naar wat er hier aan militaire infrastructuur en waterbouwkundige werken is uit de grond gestampt. Uit de grond gegraven, moet ik eigenlijk zeggen. Niet weinig stadjes in Zeeuws-Vlaanderen hebben nog minstens een deel van de hoge wallen die Prins Maurits hier links en rechts liet opwerpen. Of andere verdedigingswerken die pasten in de oorlogvoering in de roerige tijden dat de Spanjaarden hier het land overspoelden. Dan te bedenken dat voor al die

Het vestingstadje IJzendijke vroeger.
Afbeelding van het internet. Public domain

graafwerken niet veel méér beschikbaar was dan spaden om schep voor schep de aarde te verzetten. En kruiwagens of karren om die massa grond af te voeren en elders als wallen en dijken neer te gooien. Geen grondverzetmachines, geen draglines, bulldozers, mechanische kranen, transportbanden en dergelijke. Alleen veel volk en hard werk. Overal is aan de wallen en dijken te zien wat men hier gewrocht heeft. Zoals gezegd was voor het militaire deel vooral Prins Maurits verantwoordelijk. Ook IJzendijke was een versterkt stadje. Het is er nu nog nauwelijks aan te zien omdat er weinig

van de werken van de prins is overgebleven. Maar een plattegrond laat toch ten dele nog de stervorm van de vroegere verdedigingswerken zien.

Het waren echter wel de Spanjaarden die ermee begonnen zijn. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd door de Spaanse hertog van Parma aan de noordwestkant van het vroegere stadje een schans met vier bolwerken aangelegd. Dat was mooi meegenomen voor de

Prins Maurits
Foto van het internet. Public domain

prins toen die daar in 1604 ten tonele verscheen en hij de Spanjaarden uit de stad verdreef. De legende vertelt dat, toen de troepen van Maurits het stadje hadden bezet, de Spanjaarden doorgingen met de belegering. Toen echter zeer plotseling een onweer opstak en het begon te donderen dachten de belegers dat het kanongebulder was dat een uitval van de Staatse troepen vooraf ging en ze paktek gezwind hun biezen! Vervolgens nam Maurits de verdedigingswerken onder handen. Onder leiding van de vestingbouwers Simon Stevin en Menno van Coehoorn werd een en ander uitgebreid tot een vrijwel onneembare vesting waarmee de Staatse troepen de Spanjaarden op afstand konden houden.

Maurits van Oranje, Prins van Oranje en graaf van Nassau-Oranje was stadhouder en kapitein-generaal van het leger van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Tot hij in 1618 de titel „Prins van Oranje“ erfde van zijn halfbroer Filips Willem, werd hij Maurits van Nassau genoemd.

Dat hij hier nog steeds zo in aanzien staat is te wijten aan zijn militaire successen gedurende *de Tien Jaren*, van 1588

tot 1598. Toen behaalde hij onder het politieke leiderschap van de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt vele overwinningen. Het was een keerpunt in de oorlog en de Spanjaarden werden uit het noorden en het oosten van de Republiek verdreven. Later veranderde door geloofskwesties de verhouding tussen beide historische figuren echter zo zeer dat Maurits zijn mentor Oldenbarnevelt liet onthoofden. Zoals een recent geschreven toneelstuk het Maurits laat zeggen: „Ik laat je berechten omdat ik je niet nodig heb. Jij bent uitverkoren door mij, gewoon omdat ik je niet meer nodig heb.“ Of, zoals het in een andere context in nog een veel ouder toneelstuk gezegd wordt: *‘t kan verkeeren...*

De Sint

Om haar steun te betuigen aan de Zeeuwen die zich tegen een mogelijk annexatie verzetten, bracht Koningin Wilhelmina in de jaren vlak na de oorlog verschillende werkbezoeken aan de streek. Om de banden met de rest van Nederland vooral duidelijk te stellen. De krant „Het Centrum“ schreef over het bezoek in 1921 het volgende: „*De auto's reden in flinke gang naar het oude stadje IJzendijke. Direct werd doorgereden naar het ruime marktplein waar heel de gemeente scheen saamgestroomd. Bij de woning van het echtpaar Cuelenaere heette de burgemeester, de heer A.E. Hendrikse, de vorstelijke familie welkom. In de woning werd een collectie oud porselein en zilverwerk bezichtigd, waarvan het genoemde echtpaar een museum heeft aangelegd. (...)*“.

Een aardig fait divers is dat de boot waarmee de koninklijke familie de bezoeken in 1921 en 1924 bracht, *De Hydrograaf*, nog steeds in de vaart is. Al is het dan sporadisch. Als *de Pakjesboot* voor de jaarlijkse Landelijke Intocht van Sinterklaas!

Krijgsgeweld

Het was niet enkel tijdens de Spaanse tijd dat IJzendijke had af te rekenen met krijgsgeweld. In de zeventiende en achttiende eeuw bood de vesting dapper weerstand tegen diverse bestormingen. Hetgeen echter niet belette dat tussen 1747 en 1748 en van 1794 tot 1814 IJzendijke in Franse handen viel. Napoleon beloofde zijn legeraanvoerders door hen het eigendom van stukken land toe te schuiven. Het gevolg hiervan was dat in de laatste periode een deel van de grond in Zeeuws-Vlaanderen eigendom werd van de Franse en Waalse adel. Zelfs na 1814 bleef dat voor een aanzienlijk deel van het grondgebied zo. Na 1814 hief de Nederlandse regering de vesting IJzendijke grotendeels op. Tijdens de Belgische Opstand in 1830-1831 werd zij voor de laatste maal uitgerust met manschappen, wapens en munitie. Vanuit IJzendijke werd een aanval op de Belgische troepen

gelanceerd waarbij de Belgen verdreven werden. Nadien bleef het nog een hele tijd onrustig in Zeeuws-Vlaanderen door de wederzijdse vijandelijkheden.

Het laatste krijgsgeweld waar IJzendijke mee te maken kreeg was tijdens de Tweede Wereldoorlog. Door de strijd om de Westerschelde tussen de Duitsers en de geallieerden, bekend als de Operatie Switchback, kwam IJzendijke in de frontlinie te liggen. De schade was enorm. Na de oorlog werd het oorspronkelijke karakter van het plaatsje zoveel mogelijk hersteld.

In de marge van de Operatie Switchback deed zich in IJzendijke nog een drama voor. Op 20 oktober 1944 vielen bij een zware ontploffing op een boerderij 47 doden en 37 gewonden onder Britse en Canadese militairen. Het was één van de grootste ongewilde explosies van de geallieerde veldtocht in Noordwest-Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het was de bedoeling om een apparaat voor het opruimen van mijnen te wapenen. Dat werkte met een slang die onder druk gevuld werd met nitroglycerine. Een stof die algemeen bekend staat als een bijzonder onbetrouwbaar en uiterst krachtig explosief. Op dat kwade moment ontplofte niet minder dan een ton nitroglycerine! Daarbij werd de nabijgelegen hoeve compleet in puin gelegd. Ook meerdere pantservoertuigen en vrachtwagens gingen daarbij verloren.

De precieze oorzaak van de ramp is nooit achterhaald. Hoewel er kort daarop een officieel onderzoek gevoerd werd, heeft men nooit een rapport gepubliceerd.

Een monument aan de Isabellaweg herinnert nog aan de tragedie.

Traditie

IJzendijke kent enkele, soms ongewone, tradities.

Vanouds waren hier de jaarlijkse *trekpaardenmarkten* bekend. Daarbij werden ook *trekpaardenkeuringen* gehouden. Die evenementen vonden plaats in juli en oktober. De huidige jaarlijkse *Folkloristische Dag* en de vierjaarlijkse Internationale Trekpaardenkeuring in de maand juli zijn nog overblijfselen van deze markten. Het stamboek van de Zeeuwse trekpaarden werd tot oktober 2005 in het museum, het voormalige stadhuis, op de Markt bewaard.

Ter gelegenheid van de Folkloristische Dag wordt ook nog het traditionele *haakbollen* of *krulbollen* beoefend. Bij deze regionale sport wordt een korte staak in de grond gestoken en het is vervolgens de bedoeling dat de spelers de „bollen“ zo dicht mogelijk bij de staak laten rollen. De „bollen“ die daarbij gebruikt worden zijn geen bollen in de meetkundige zin van het woord maar zware, platte houten schijven. Het krulbollen is een oude Vlaamse volkssport. Het wordt in Zeeuws-Vlaanderen en Vlaanderen, vooral in de buurt van Gent, in het Meetjesland en de regio van Knesselare tot Brugge gespeeld. In Frankrijk wordt in de regio Anjou een vergelijkbaar spel gespeeld onder de naam *Boule de fort*. Sinds 2009 wordt jaarlijks in de maand juli door bolclub „Molenzicht“ het eerder genoemde „Mauritstoernooi“ georganiseerd.

De staak met de „bollen“ voor het krulbollen

Naast het krulbollen worden daar ook andere traditionele volkssporten getoond. Zoals bijvoorbeeld *gaaibollen* en *boogschieting op de horizontale wip*. Dat laatste wordt in Vlaanderen „liggende wip“ genoemd. Hetgeen in Nederland soms nogal hilarisch gevonden wordt.

Het gaaibollen is als het ware een kruising tussen het schieten op de liggende wip en het bollen. Er wordt gerold met een schijf die lijkt op die van het krulbolspel over een baan van 15 tot 20 meter lengte. Door met kracht de bol recht tegen een gaai aan te rollen valt deze om. Afhankelijk van de

plaats waar de gaai staat, levert dat meer of minder punten op. De hoofdvogel staat in het midden, net zoals bij de wip.

Er is ook het *struifvogelspel*. Nee, geen schrijffout, het is wel degelijk „struif“ wat er moet staan. Ook dat is een volkssport waarbij een grote houten vogel (logischerwijze de struifvogel) met een pin als bek aan een kabel hangt. Deze vogel moet achteruit worden getrokken en zodanig worden gelanceerd dat de pin zo dicht mogelijk in het midden van een houten blok blijft steken.

Is het voorgaande nog onder te brengen onder redelijk bekende folklore, alvast één gebruik is zeer eigen aan IJzendijke en nogal bizar. Het staat bekend als „*De Sleutel van de Ossewei*“.

Wanneer in het stadje een man dertig jaar wordt zonder getrouwd te zijn of te zijn geweest, dan valt hem op de morgen van zijn verjaardag een wel bijzondere aubade te beurt. Hij krijgt daarbij een houten sleutel van ongeveer een meter lang thuis besteld. De joelende jeugd die daarvoor zorgt, zingt bij die gelegenheid ook nog een keur aan straatliederen. Soms is op de sleutel een pop vastgebonden die als een vrouw is aangekleed. Dat wordt gedaan om iedereen ervan in kennis te stellen dat zich een dertigjarige ongehuwde man in de gemeente ophoudt. Wanneer de jarige de sleutel overhandigd krijgt, wordt hij daarbij geacht de brengers te belonen. Eertijds met wat kopergeld, tegenwoordig door het rondstrooien van snoepgoed. De sleutel staat dus bekend als „de sleutel van de ossewei“. Een weide waartoe de jarige zich nu toegang heeft verschaft. Na dit luidruchtige gebeuren komen vrienden en bekenden de jarige gelukwensen. De „gelukkige“ bezitter van de sleutel tracht nu te weten te komen wie de man is die na hem aanspraak zal kunnen maken op de sleutel. Totdat het volgende slachtoffer verjaart, blijft het ding bij de huidige bezitter. Daarna geeft hij hem weer aan de jeugd en hetzelfde vertoon wordt dan opgevoerd. Indien een vrijgezel veertig jaar wordt krijgt hij niet meer de sleutel maar wel een geheel als vrouw aangeklede pop. Soms wordt deze heel deftig door de vrienden met hoge hoeden op in een gesloten rijtuig naar het feestvarken gebracht. Een kleine herinnering dat het nu waarlijk tijd voor hem wordt om zijn burgerlijke stand te veranderen. Heel eigenaardig is dat het gebruik vroeger enkel en alleen bestond bij de burgerij! Voor boeren en arbeiders bestond het niet. Tegenwoordig echter wel.

Inzake nagenoeg vergeten volks- en cafésporten kennen ze hier in IJzendijke ook nog de jaarlijkse duivenloopvlucht. Wat dat inhoudt heb ik niet kunnen vinden. Behalve een persbericht dat stelt: „*Burgemeester Sala van Gemeente Sluis lost een duif, met direct prijsuitreiking.*“ Het klinkt, wat mij betreft, nogal cryptisch.

Parijs

De wandeling had de ondertitel „Petit-Paris tocht“ aangemeten gekregen. Ik dacht dat die naamgeving wel zou te maken hebben met één of ander gehucht van het stadje. Nee hoor, de bijnaam van heel IJzendijke is... Petit-Paris! Jawel. Het is niet duidelijk waar die naam vandaan komt. De uitleg wordt dan ook in verschillende hoeken gezocht.

Er wordt verteld dat het vreemdelingen bij hun bezoek aan de paardenmarkten of de kermis altijd opviel hoeveel cafés er in IJzendijke wel waren. De bijnaam zou dan verwezen hebben naar de gezellige, haast Franse, uitgaanssfeer. Een verklaring die minstens twijfelachtig kan genoemd worden want in de tijd dat de naam voor het eerst werd gebruikt, waren er in elke gemeente veel cafés. Op sommige plaatsen in Zeeuws-Vlaanderen waren er per hoofd van de bevolking zelfs meer cafés dan in IJzendijke. Dus daar kon men zich niet laten op voorstaan.

Een andere verklaring voor de bijnaam, die evenwel in dezelfde sfeer te zoeken is als het voorgaande, is het gegeven dat zoveel drankgelegenheden, cafés, logementen, stammees, herbergen en hotels in IJzendijke Franse namen hadden. Zoals, bijvoorbeeld, La Porte d' Or, La Grande Place, Du Commerce, La Belle Vue en Café d' Anvers.

Uit een ander vaatje getapt. Niet geheel onwaarschijnlijk was de bijnaam oorspronkelijk spottend bedoeld. Dan zou de verklaring voor de verwijzing naar de Lichtstad kunnen zijn

dat er een Franstalig internaat voor meisjes-uit-de-betere-kringen heeft bestaan in IJzendijke. Dit Rooms-Katholieke internaat werd door de Franciscanessen van Dongen geleid. Deze kloosterorde was aanvankelijk als contemplatief bedoeld maar geleidelijk aan legden ze zich toch toe op het onderwijs. En, belangrijk in deze context, ze waren een van huis uit Franstalige kloosterorde. Het is aannemelijk dat zowel met die francofone nonnen als met die Franssprekende „chique“ internen regelmatig de draak gestoken zal zijn.

Eigenlijk is het Petit-Paris nog het meest logisch te verklaren indien men in aanmerking neemt dat een relatief groot deel van de bevolking van IJzendijke het Frans min of meer meester was. Dat hoeft weinig verwondering te wekken indien men weet dat hier na de geschenkenronde van Napoleon aan zijn legerleiders, een aantal Franstaligen zijn blijven hangen. De traditioneel stijfhoofdige weigering bij die categorie van de bevolking om andere talen dan het Frans te spreken zal waarschijnlijk wel nodig gemaakt hebben dat de taal van Voltaire moest gebruikt worden om zich met die mensen te kunnen onderhouden. En al was hun taal dan Frans, hun guldens waren Nederlands! Zoals bekend: omwille van den smeer, likt de kat de kandeleer.

Moment, monument

Je raakt op IJzendijke nog niet te snel uitgekeken. Er is namelijk van alles te zien. Zelfs

De Witte Juffer. De stellingmolen in IJzendijke

zonder dat je daarvoor ver moet lopen.

Bezienswaardig is, naast de Markt, de Veste. Dat is het ten dele herstelde overblijfsel van wat Prins Maurits hier heeft klaargemaakt.

Dan is er ook de opvallende IJzendijkse Molen, *De Witte Juffer*. Het is een, inderdaad witte, korenmolen die pal in het centrum staat en waar je dus nagenoeg niet naast kan kijken. De molen had lange tijd geen naam maar in 2009 heeft de huidige eigenaar hem *De Witte Juffer* genoemd. De molen werd in 1841 als grondzeiler gebouwd. Later is de molen tot stellingmolen verhoogd. De molen kent een aantal typisch Vlaamse kenmerken. In 1931 werd de molen onttakeld om in 1965 weer in zijn oude glorie hersteld te worden. Later volgden nog enkele restauraties om de maalvaardigheid van de molen te verbeteren. Bijzonder aan deze molen is de Vlaamse constructie van de kap. De molen is nu eigendom van de gemeente Sluis en enkele vrijwillige molenaars laten hem regelmatig draaien.

Bij mijn vorige bezoek was dat het geval. Nu niet. On-

danks de vrij stabiele, stevige wind. Tenzij dat later op de dag alsnog is gebeurd.

In IJzendijke staat de oudste kerk van Zeeland die specifiek voor de protestantse eredienst werd gebouwd. Ik heb ze niet gezien. Vooral omdat ik niet wist waar ik moest kijken. Het inschrijven voor de wandeling gebeurde echter wel in de schaduw, letterlijk, van de schijnbaar stevig gesloten katholieke kerk.

In het stadje staat ook nog het gebouw van de negentiende-eeuwse bierbrouwerij Cadsandria. Een beetje een rommeltje met allerlei tuig uit voorbije tijden.

Over het jaar waarin de brouwerij werd opgericht bestaat wat onduidelijkheid. Op de gevel is het jaartal 1889 te lezen. In het kadastrale register van de gemeente IJzendijke uit die tijd is nochtans opgetekend dat de brouwerij pas later, in 1891, werd gesticht. Daartegenover staat dat in de gemeenteverslagen er vanaf 1889 wel melding gemaakt wordt van twee brouwerijen. In die tijd was er al een andere brouwerij in IJzendijke, namelijk Brouwerij De Roos. Dus waarschijnlijk is Cadsandria wel degelijk in 1889 opgericht, maar werd ze pas later ingeschreven in het kadastrale register. De naam is afgeleid van het retranchement, een vestigingswerk aan het voormalig Zwin. Wat niet zo heel ver van IJzendijke af

Het gebouw van de vroegere brouwerij Cadsandria

ligt. Er is daar trouwens een dorp met de naam Retranchement.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren er vele Nederlandse soldaten gelegerd in de buurt. Nederland was weliswaar neutraal maar die neutraliteit moest wel bewaakt worden. Zeker in dit grensgebied. Sommige soldaten hielpen mee in de brouwerij. Volgens een gemeentelijk verslag werkten er in 1917 drie volwassen mannelijke arbeiders. Over de eventuele vrouwen en kinderen is me niets bekend. In 1927 stopte de brouwerij ermee. De belangrijkste oorzaak daarvoor was de concurrentie van onder andere de Brabantse brouwerijen. Deze laatsten hadden het geluk dat ze over beter water konden beschikken. Het water uit de bron van Cadsandria was brak geworden. IJzendijke ligt nu eenmaal in een polder. Hetgeen per definitie een stuk land is wat vroeger zee was. En dus zout.

Nadat men gestopt was met brouwen, bleef het gebouw wel staan. Eerst werd het gebruikt als distributiedepot voor andere brouwerijen en later als opslag-

plaats voor allerhande spullen. In 1941 werd een gedeelte gesloopt. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog hebben de kelders dienst gedaan als noodhospitaal en als schuilplaats voor een IJzendijkse huisarts. De man had de wel zeer toepasselijke naam Brouwer. Na de Tweede Wereldoorlog is het gebouw in verval geraakt, mede doordat de brouwersfamilie bouwmaterialen uit de brouwerij heeft moeten gebruiken om hun huis te repareren dat in puin lag door de oorlogshandelingen. Sinds 1995 is het gebouw eigendom van de familie Groosman, die met hun smederij altijd de burens van de brouwerij zijn geweest. Zij hebben verhinderd dat het gebouw gesloopt werd en het opgeknapt. Het verklaart misschien ook waarom er daar nu zoveel ijzerwerk tentoongesteld ligt.

Het streekmuseum is gevestigd in wat voordien het stadhuis was. Dat gebouw staat aan de Markt en het was vroeger gewijd aan de volkskunde van Zeeuws-Vlaanderen. Vanaf april 2006 is het museum heropend als *het Bolwerk*. Het beoogt nu een informatiecentrum te zijn over de Staats-Spaanse linies, de Nederlandse onafhankelijkheidsstrijd tegen de Spanjaarden, de Tachtigjarige Oorlog, de veldtochten van Prins Maurits, de definitieve vaststelling van de staatsgrenzen in de periode tussen 1600 en 1612 en de toenmalige vormgeving van de Nederlandse identiteit. Het is de bedoeling om in het Zeeuws-Vlaamse landschap, op een grotere schaal dan dat op dit moment het geval is, de archeologische overblijfselen van de toenmalige onafhankelijkheidsstrijd opnieuw zichtbaar te maken.

Numero uno

Vanuit IJzendijke leidden de pijltjes ons resoluut de polders in. Over of langs meestal streng rechte dijken. Het is duidelijk dat het land hier ten koste van veel werk en menselijke offers aan de zee is ontfutseld. Een zee die, zoals in 1953, wel eens vernietigend durft terug te slaan. Iets waarop de voorstanders van het ontpolderen zich beroepen om nu goede landbouwgrond maar weer aan de zee terug te geven en voor eeuwig te verknoeien. Daar in het Zeeuwse zijn het prachtige landerijen die men zo naar de Filistijnen wil helpen, hier vlakbij worden landduinen van 10 000 jaar oud afgegraven onder hetzelfde uithangbord: aan de natuur teruggeven wat van de natuur was... Ik heb er meer dan één vraag bij.

Het traject was zo uitgetekend dat we naar Breskens onderweg waren. Daarbij passeerde ik aan een plaatsnaam die me, op zijn minst, nogal merkwaardig voorkwam: *Nummer Eén*. Het blijkt een buurtschap te zijn in de gemeente Sluis, in West Zeeuws-Vlaanderen. Het plaatsje ligt aan de Westerschelde, tussen Breskens en Hoofdplaat in. Het is ontstaan aan

het eind van de 18e eeuw toen de Hooge Plaete, een zandbank, werd drooggelegd en ingepolderd. Daarbij ontstond dan de Hoofdplaatpolder. Deze werd verdeeld in een oostelijk, Zeeuws, gedeelte en een westelijk gedeelte dat tot de toenmalige Generaliteitslanden behoorde. In de nieuwe polder werden paaltjes gezet met nummers en bij paaltje nummer 1, ten oosten van Breskens, kwam een buurtschap tot stand

van overwegend Rooms-Katholieken. Landarbeiders die uit Vlaanderen afkomstig waren. Dat is de reden waarom er lange tijd een katholieke kerk stond in het naburige Slijkplaat. Zelfs nu wonen er nog wel oorspronkelijke Nummer-Eéners, maar een zeer groot deel van de woningen wordt als vakantiewoning gebruikt. Ik zag hier en daar inderdaad wel auto's met een Belgische, dan wel een Duitse nummerplaat. In Nummer Eén stond vroeger een molen maar die is in de loop van de 19e eeuw afgebrand. Het pad langs de vaart waarvan ik bemerkte dat het „Molenpad“ heette had dus daar zijn naam vandaan.

In Nummer Eén is een sluisje waar het water van de vaart op de Westerschelde uitloopt. Een Westerschelde die inderdaad vlakbij was, zoals ik na het bestijgen van de toch wel machtig hoge dijk kon vaststellen.

Door Staatsbosbeheer werd, ten westen van Nummer Eén, een loofbos van 15 hectare aangeplant. Binnen dat gebiedje liggen ook enkele graslandjes en poelen. Het gebied is opengesteld voor wat „extensieve recreatie“ heet.

Breskens

Een flink stuk wandeling op de hoge dijk van de Westerschelde voerde ons naar Breskens.

Hoogbouw langs de Westerschelde in Breskens

Al snel werd in de nevelige verte een groot complex van nieuwbouw merkbaar. Appartementen met zicht op zee. Of op de Westerschelde. Het is hier wat moeilijk te zeggen vermits het ene hier in het andere overgaat. In elk geval waren de „blokken“ van een ander architectonisch kaliber dan wat er aan lelijke betonnen dozen is neergekwakt langs onze amper zestig kilometer kustlijn. Hier hadden de architecten tenminste nog een inspanning gedaan om het geheel een meer esthetisch aanzien te geven.

Al klaagt dan iemand, waarschijnlijk terecht, dat binnenkort de hele kuststrook tussen Breskens en Cadzand zal zijn volgebouwd met tweede woningen, appartementen en chalets.

Hoe dan ook, aan de monding van de Westerschelde hebben al eeuwenlang mensen gewoond. Oude sagen vertellen dat er een oud Breskens of Breskin heeft bestaan. Niemand heeft daarover echter zekerheid weten te verschaffen. Nog steeds volgens het verhaal zou dat dorp in 1480 overstroomd zijn en niet meer uit het water tevoorschijn gekomen. De Westerschelde zoals wij die nu kennen, bestond toen nog niet. Er lag daar een schorrengebied dat als Sincfal bekendstond en dat ook enkele bewoonde eilanden omvatte vóór wat de huidige kustlijn is.

In de 15^e eeuw ontstonden schorren die bekend waren onder de naam Breskenszand. Filips van Kleef, de heer van Ravenstein, kreeg in 1487 toestemming van Maximiliaan van Oostenrijk om deze schorren in te polderen. Bovendien werd hem toegestaan om daar een kerk te bouwen die aan de Heilige Barbara was gewijd. Filips koos in de Vlaamse Opstand tegen Maximiliaan de kant van de opstandelingen en daar was Max niet gelukkig mee.

De Westerschelde met een schip dat op het tij ligt te wachten.

Hetgeen de inpoldering vertraagde. In 1510 werd dan toch het Breskenszand van dijken voorzien. Waarop de polders Oud Breskin en Jong Breskin ontstonden. In 1517 werd het dorp Breskens gesticht en in 1518 begon men met de bouw van de kerk en meer en meer mensen kwamen in het dorp wonen.

Overall hier in de wijde omtrek heeft men altijd al een strijd gevoerd tegen het water. En niet zelden was het water de winnaar. Zoals in 1583 toen het hele gebied waar Breskens

in lag onder water liep. De geschiedenis van wat het moderne Breskens kan genoemd worden, begint dan in 1607 wanneer het eerder overstroomde land weer in pacht wordt gegeven en opnieuw in de dijken wordt gelegd. In 1610 kwamen de Oud-Breskenspolder en de Jong-Breskenspolder gereed. Het dorp ontwikkelde zich langzaam en het bestond eeuwenlang uit slechts een paar straten.

De ligging van Breskens is uit militair oogpunt zeer interessant, daar aan de monding van de Schelde. Hetgeen maakt dat er door Napoleon en later ten tijde van de Belgische opstand langs de kust verschillende forten werden gebouwd. De tijden veranderen echter, evenals de militaire technieken, en zo verloren deze forten aan het eind van de 19^e eeuw hun militaire functie.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog bouwen de Duitsers in en rond Breskens bunkers en forten. Ze zijn hier en daar nog te zien in al hun dreigende lelijkheid. Deze bouwwerken waren een onderdeel van de infame Atlantikwall. De bezetter nestelde zich daar hetgeen maakte dat op 11 september 1944 het dorp door de geallieerden intens werd gebombardeerd. Een onderneming die een puzzelstukje was in de Operatie Switchback, gericht op het vrijmaken van de monding van de Schelde. De gevolgen waren dramatisch. Ongeveer 200 mensen overleefden het niet en een veelvoud hiervan raakte gewond. Na deze gebeurtenis werd de bevolking geëvacueerd. Er volgde nog een bombardement en er werd vervolgens nog hard en hardnekkig gevochten. Waardoor een groot deel van de huizen tot puin gereduceerd werd of alleszins ernstig beschadigd raakte. Na de oorlog werd het dorp herbouwd en keerde de bevolking weer.

Breskens is altijd al een vissersdorp geweest. Maar toen de mensen wat meer geld te besteden kregen werden de stranden een attractiepool en werd het toerisme meer en meer belangrijk als bron van inkomsten voor de bevolking. Het hoogtepunt van het toeristische jaar is voor iedereen de visserijfeesten die midden augustus twee dagen duren.

Het veer van Breskens naar Vlissingen is er nog. Maar sinds de opening van de Westerscheldetunnel in maart 2003 is het geen autoveerdienst meer. Enkel nog voor voetgangers en fietsers. Het grote emplacement dat weleer nodig was, ligt er nu dus nogal zielloos en verlaten bij. We daalden daar de dijk af om allengs een beetje van de binnenstad te verkennen.

Sint-Barbara

Je kan in Breskens maar beter uitkijken wat je doet want ze hebben daar een machtige beschermheilige: de heilige Barbara. Volgens de overlevering zou ze rond het jaar 200 geleefd hebben in Turkije. Haar vader zou haar naar verluidt hebben opgesloten om haar niet te verliezen aan mannen die met haar wilden trouwen. De egoïst. En kortzichtig was hij ook nog want toen hij merkte dat zijn dochter zich tot het christendom had bekeerd, onthoofdde hij haar. Ja hallo! Dat had hij beter gelaten want het hemelse antwoord dat op die wrede daad volgde was niet mis: de bliksem trof hem en dat kon hij vervolgens niet meer navertellen. En nu waakt Sint-Barbara over Breskens. Ze heeft echter nog wel meer in haar taakomschrijving staan. Zij is ook de beschermheilige van heel veel ambachten: van

mijnwerkers tot boeren en van klokkengieters tot slaggers. Daarnaast roepen ook gevangenen en stervenden haar kracht in om hen bij te staan tijdens hun moeilijke momenten. Waarlijk een hemelse cumulard met een hele sloot bijbaantjes!

Er staat in Breskens een Sint-Barbarakerk en die bracht me nogal in verwarring. Het is dan ook iets bijzonders. Niet door de omvang van het gebouw. Wel in tegendeel. Je zou het op het eerste gezicht niet eens zeggen dat het überhaupt een kerk is. Laat staan een Rooms-Katholieke. Die hebben nu eenmaal een hang naar het megalomane en het overdadige. Hier echter, in de Sint-Barbaraparochie, gaat het om een bescheiden gebouw met een on-ooglijk torentje. Het heeft meer van een parochiezaal dan van een parochiekerk. Desondanks kan je er niet naast kijken.

Vooraf had ik er iets over gelezen in de aankondiging van de wandeling waar geschreven stond dat het houtsnijwerk aan de kerk speciaal was. Ik stelde me daarbij, zonder er bij na te denken, iets voor dat uit de late middeleeuwen tot ons zou zijn gekomen en dat bleek helemaal niet zo te zijn. Er was hier iemand aan het werk geweest die ik al eerder eens had ontmoet. Althans zijn werk dan toch. De voormalige pastoor in deze parochie: Omer Gielliet. Of Giellet. Daar ben ik nog steeds niet achter. Een zeer merkwaardig man.

Ik wil de wereld zien

Het pad naar de voordeur van het kerkje is geflankeerd met grote houten beelden. Uiteraard allemaal van de hand van pastoor Gielliet. De stijl ervan herinnerde me aan de beelden op het Paaseiland. Wat wel zeer toepasselijk was op deze dag voor Pasen. Het was de voordeur van de kerk die me voor raadsels stelde. Daar is in het hout de zevenarmige kandelaar, de menorah, van de Joden uitgehakt. En de deurklink is een Davidster. Dus dacht ik nog even bij een synagoge te staan, eerder dan een katholieke kerk. Maar welke synagoge zou zichzelf Sint-Barbaraparochie noemen? Want dat stond even terzijde in witte letters wel in het hout. Raar. Of toch niet. Omer Gielliet heeft nog wel wat meer gedaan dan de mis lezen in het kerkje in Breskens. Hij heeft de wereld bereisd, bij „vreemde“ volkeren verbleven en hun gewoonten en religies leren kennen en waarderen. Geen wonder dus dat zijn stijl uit alle werelddelen tegelijk lijkt te stammen.

Eén van de beelden langs het pad naar de Sint-Barbarakerk in Breskens.

Toen pastoor Gielliet er zat aan te komen waren zijn toekomstige parochianen verwittigd dat hun pastoor „geen gewone“ was. In zijn eigen woorden werd hij naar Breskens gestuurd omdat niemand anders daar wilde fungeren. Die van Breskens heetten namelijk „speciaal“ te zijn. Het werd zo enigszins een verhaal van soort zoekt soort. Het eerste wat de nieuwe pastoor deed was het kruis met de lijdende Christus weghalen. Met

de belofte dat hij zelf wat anders ging maken. Indien de parochie dat niet goed vond, kregen ze hun kruis terug. Het werd een uitnodigende Christus met achter zich Maria Magdalena. En de gelovigen vonden het goed. Het beeld staat nog steeds in de kerk. Het stuk hout voor dat beeld heeft Omer gevonden bij de baggerwerken voor het kanaal Gent-Terneuzen. De boom moet wel duizenden jaren oud zijn. Het machtige stuk hout lag daar als het ware op hem te wachten. Zo ziet hij dat althans zelf.

Na het kruisbeeld veranderde Omer het interieur van de kerk beetje bij beetje. Hij pleegde daarbij steeds ruggenspraak met de mensen om zich heen. Niet alleen die van Breskens maar met mensen uit de hele wereld. Omer Gielliet gaf iedereen die dat nodig had onderdak. Er hebben bij hem zelfs nog studenten gelogeerd die op het Plein van de Hemelse vrede in Peking hadden geprotesteerd oog in oog met de tanks van het Chinese volksleger. „Iedereen kan hier schuilen,“ zegt hij. „In de wereld draait alles om het geld. Vissers worden vanuit satellieten bespioneerd en beschouwd als criminelen. Er is in Breskens nog

De voordeur van het kerkje. De menora, alfa en omega en, niet zichtbaar, de Davidster als deurklink.

maar één visser over, hé. En dan de polders onder water; ook alleen maar voor het geld. Ik heb mee gedaan met de acties „Redt de Schelde“; we zijn gaan lopen van Breskens tot aan de bron in Frankrijk om de vervuiling aan te klagen; ik ben tot bij de bisschop van Antwerpen geweest om aandacht en steun te vragen voor onze beweging. De vissen stierven in de rivier; zo vuil was het. Maar de bisschop was bang, hè, aanvankelijk, zoals Jona. Maar goed, hij is tot bij ons

gekomen... Zo waren wij voor de Schelde maar nu... die polders onder water zetten... Dat is al voor het geld en niets anders. Zo is het nu, deze tijd.“

Wel verdorie, als ik het niet dacht!

Het beeldhouwwerk van Omer Gielliet staat niet alleen bij het kerkje in Breskens tentoon. Ik maakte er voor het eerst kennis mee bij een wandeling die vertrok vanuit Ossendrecht. Bij een klooster. Of een voormalig klooster, dat wil ik kwijt zijn. De houten beelden van priester Omer Gielliet kom je op verschillende plaatsen tegen in het Zeeuwse, het Zeeuws-Vlaamse en het Vlaamse land. Zijn hand is onmiskenbaar.

Ik heb het kerkje niet van binnen gezien en eigenlijk zou ik dat toch wel willen. Ik heb Omer niet gesproken en ook dat zou ik wel willen. Misschien, misschien... ooit.

Een verhaaltje voor het slapen gaan

Een ander wandelaar, Jan Schuurman Hess, die me verder totaal onbekend is, verhaalt ergens over zijn ontmoeting met Omer Gielliet en over het verhaaltje dat die hem bij die gelegenheid vertelde. Een verhaaltje dat hij, op zijn beurt, gehoord had van zijn Chinese leermeester. Het is een verhaaltje waar wandelen aan te pas komt. Dus...

Een mier wandelde over een weg. Ze zocht een berg. Ze liep maar en liep maar, doch een berg kon ze niet vinden. Ze liep een jaar, en nog een jaar en nog veel langer. Op een dag, tot haar groot geluk, vond de mier een pad dat alsmaar omhoog ging. Ze liep en liep tot ze niet verder kon. Ze keek naar beneden en zei: „Wat is alles toch klein en wat ben ik toch groot.“ De mier zat op een steen, aan de voet van een berg.

Het plaatst een en ander in perspectief.

©2013
Michel Christiaens